

Inter-Parliamentary Union

For democracy. For everyone.

*Empowered lives.
Resilient nations.*

Parlamentlər və Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri

Özünüqiymətləndirmə
üçün alətlər dəsti

Müəllif hüququ ©Parlamentlərarası İttifaq, 2017.

Bu nəşrin bütövlükdə və ya onun bir hissəsinin surətinin şəxsi və qeyri-kommersiya məqsədləri üçün çıxarılmasına müəllif hüququ və mənbə göstəricilərinin saxlanılması və nəşrdə heç bir dəyişiklik edilməməsi şərti ilə icazə verilir. Nəşrin məzmunundan istifadə edərkən Parlamentlərarası İttifaqı məlumatlandırmağınız xahiş olunur.

ISBN 978-92-9142-666-9

Dizayn və tərtibat, “Delta Service”
Bakı, Azərbaycan

Mündəricat

Giriş	4
DİM-lər nədir?	5
Fəaliyyət üçün yeni bir çərçivə	6
DİM-lərin yerli şəraitə uyğunlaşdırılması	9
DİM-lərin reallaşdırılması prosesində parlamentin iştirakı	10
İnklüziv proses	10
Parlamentlərin hazırlıq səviyyəsinin qiymətləndirilməsi – Nədən başlamalı?	13
DİM-lər üzrə özünüqiymətləndirmə nə vaxt həyata keçirilməlidir?	13
Özünüqiymətləndirmədə kimlər iştirak edir?	13
Özünüqiymətləndirmə necə təşkil olunur?	14
Özünüqiymətləndirmə sualları	17
Sual 1: Parlamentdə DİM-lər barədə anlayışın formalaşdırılması	17
Sual 2: DİM-lərin global səviyyədən yerli səviyyəyə gətirilməsi	19
Sual 3: DİM-lərin parlament mexanizmləri çərçivəsində prioritetləşdirilməsi	21
Sual 4: DİM-lərə dəstək olaraq qanunların qəbulu	24
Sual 5: DİM-lərin maliyyələşdirilməsi	26
Sual 6: DİM-lərin həyata keçirilməsinin monitorinqi	28
Sual 7: İctimaiyyətlə əməkdaşlıq	30
Sual 8: DİM-lərin əhəlinin ən az müdafiə olunan təbəqəsinin maraqlarına xidmət etməsinin təmin olunması	32
Resurslar	34
Minnətdarlıqlar	36

Parlamentlərarası İttifaqın hazırladığı “Parlamentlər və Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri” kitabı Azərbaycan Respublikasının Dayanıqlı İnkişaf üzrə Milli Əlaqələndirmə Şurasının təşəbbüsü ilə İqtisadiyyat Nazirliyi tərəfindən tərcümə olunaraq, dərc etdirilmişdir.

Giriş

Biz, həmçinin, milli parlamentlərin qanunvericilik aktlarını və bütçəni qəbul etməklə oynadığı əhəmiyyətli rolu və onların bizim öhdəliklərin effektiv şəkildə həyata keçirilməsinə cavahdehliyin təmin olunmasındakı rolunu yüksək qiymətləndiririk. ... “Biz - xalqlar” Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsinin məşhur giriş sözləridir. Məhz “biz - xalqlar” bu gün 2030-cu ilə doğru yola başlayırıq. Bizim bu səyahətimiz hökumətləri, eləcə də parlamentləri, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı sistemini və digər beynəlxalq qurumları, yerli hakimiyyət orqanlarını, yerli xalqları, vətəndaş cəmiyyətini, biznes və özəl sektoru, elmi və akademik ictimaiyyəti - və bütün insanları əhatə edəcək.

2030-cu ilədək dayanıqlı inkişaf sahəsində Gündəlik
Nyū York, 25 sentyabr 2015-ci il

2030-cu ilədək dayanıqlı inkişaf sahəsində Gündəlik yoxsulluğu aradan qaldırmaq və dünyanı dayanıqlı inklüziv inkişaf yoluna çıxarmaq məqsədi daşıyan innovativ qlobal təşəbbüsdür. O, 2015-ci ilin sentyabrında BMT sammiti zamanı hökumət liderləri tərəfindən təsdiq edilmişdir. Bu iddialı gündəliyin əsasını 17 Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərindən (DİM) və 169 praktiki hədəflərindən ibarət kompleks təşkil edir.

DİM-lər milli siyasətləri bəşəriyyət üçün ümumi inkişaf konsepsiyası istiqamətinə yönəltmək və onunla uzlaşdırmaq məqsədi daşıyır. DİM-lərin əsasında Minilliyin İnkişaf Məqsədləri (MİM) kimi tanınan yoxsulluğun azaldılması gündəliyinin həyata keçirilməsi ilə bağlı əvvəlki səylər dayanır. Onlar hər kəsin insan hüquqlarının həyata keçirilməsi, gender bərabərliyinə nail olunması və bütün qadın və qızların hüquq və imkanlarının genişləndirilməsi məqsədlərini güdür. Onlar özündə dayanıqlı inkişafın üç əsas komponentini birləşdirir: iqtisadi, sosial və ekoloji. DİM-lər hüquqi cəhətdən məcburi olmasa da, hökumətlər öz üzərinə maksimum imkanları daxilində və milli prioritetlərə uyğun şəkildə onların həyata keçirilməsi ilə bağlı mənəvi öhdəlik götürmüşdülər.

2030-cu il Gündəliyi və onun DİM-ləri bir neçə il davam edən geniş məsləhətləşmə və müzakirələrin nəticəsidir. Parlamentlərarası ittifaq, BMTİP, milli parlamentlər və yüzlərlə parlamentarilər bütün bu proses boyunca çox aktiv rol oynamış və demokratik idarəetmə ilə bağlı məqsədlərin daxil edilməsi fikrini fəal şəkildə müdafiə etmişdirlər.

Bu özünüqiymətləndirmə alətinin məqsədi parlamentlərə və onların üzvlərinə aşağıdakı məsələlərdə yardım etməkdir:

- DİM-lərin reallaşdırılması prosesində iştirakla bağlı öz hazırlıq səviyyələrini qiymətləndirmək;
- DİM-lərin həyata keçirilməsinin dəstəklənməsi üçün əlavə strategiyalar, mexanizmlər və tərəfdaşlıqlar müəyyən etmək.

Bu alət parlamentarilərə qabaqcıl təcrübələri, boşluqları, imkanları və «öyrənilmiş dərslər»i müəyyənləşdirmək imkanının verilməsi üçün hazırlanmışdır. Bu, parlamentarilərə yeni gündəliyi səmərəli şəkildə institutionallaşdırmaq və müxtəlif məqsədləri əsas prioritet kimi qanunvericilik prosesinə daxil etmək imkanı verəcək. Bu alət əmredici deyil. O, hansı siyasi sistem və inkişaf mərhələsində olmasından asılı olmayaraq, bütün parlamentlər üçün aktual olacaq şəkildə hazırlanmışdır.

Özünüqiymətləndirmə elə bir metoddur ki, parlamentlər ondan istifadə edərək özünün etalon göstəricilərlə müqayisəli təhlil prosesinə başlaya və DİM-lərin reallaşdırılması prosesində iştirakla bağlı öz hazırlıq səviyyələrini qiymətləndirə bilərlər. Özünüqiymətləndirmə zamanı gəlinən nəticələr DİM-lərə nail olunması üzrə səyləri gücləndirmək üçün parlamentlərə islahatlarla bağlı prioritetlərini müəyyən etmək imkanı verəcək. Əsas vəzifə 2030-cu il Gündəliyinin reallaşdırılmasında tam rol oynamaq məqsədi üçün parlamentlərin tam hazır olmalarını təmin etməkdir.

DİM-lər nədir?

Biz 17 Dayanıqlı İnkişaf Məqsədindən (DİM-lər) ibarət yeni “2030-cu ilədək dayanıqlı inkişaf sahəsində Gündəliyi”n ərsəyə gəlməsini sevinclə qarşılayırıq. İqtisadi, sosial və ekoloji inkişafın təşviqi ilə yanaşı, yoxsulluğun aradan qaldırılması bu yeni gündəliyin əsas məqsədidir. ... Biz bu gündəliyin transformativ olmaq və heç kimi, o cümlədən ən aztəminatlı və zəif müdafiə olunan insanları geridə buraxmamaq ambisiyasını alqışlayırıq. Həqiqətən, müvəffəqiyyətli olmaq üçün davamlı inkişafı bağlı qərarların mərkəzində insan amili durmalıdır. Bu gündəlik ətraf mühitlə bağlı məhdudiyyətlərə tam əməl etməklə insanların rifahına nail olmalıdır. O, xalqa aid olmalıdır və onların tam iştirakını tələb edir. Xalq bir-birinə və ətraf mühitə münasibətdə hüquq və vəzifələrlə təmin olunmuş fərdlərdir. Biz hamımız ən əhəmiyyətli resursumuz kimi onlara investisiya qoymalıyıq.

Demokratiyadan sülh və dayanıqlı inkişaf naminə istifadə edilməsi:
İnsanların istədiyi dünyanın qurulması
Parlament Spikerlərinin Dördüncü Ümumdünya Konfransının
Bəyannaməsi
2 sentyabr 2015-ci il

17 DİM və 169 hədəfin dayanıqlı inkişafın hər üç əsas komponentini - iqtisadi, sosial və ekoloji komponentləri əhatə etməsi nəzərdə tutulmuşdur. Onlar həm inkişaf etmiş, həm də inkişaf etməkdə olan ölkələrə şamil olunan hərtərəfli siyasət çərçivəsinə malikdir. Hədəflər yoxsulluğun aradan qaldırılmasından iqlim dəyişikliyi qarşısının alınmasına, gender bərabərliyinə nail olunmasından istehlak və istehsal modellərinin dəyişdirilməsinə qədər dəyişir (Qrafikə baxın). Hədəflərə doğru irəliləyişin izlənməsi üçün bir sıra global göstəricilər işlənib hazırlanmışdır.

2030-cu il Gündəliyi insan amilini inkişaf prosesinin mərkəzinə qoyur. O, hökumətləri, parlamentləri və digər maraqlı tərəfləri insanların ehtiyaclarına cavab verən, siyasət sahəsində qapalılığı aradan qaldıran, insan hüquqlarını müdafiə edən və heç kəsi diqqətdən kənarda qoymayan qanun və proqramları hazırlamağa və həyata keçirməyə çağırır.

DAYANIQLI İNKİŞAF MƏQSƏDLƏRİ

Fəaliyyət üçün yeni bir çərçivə

DİM-lər sahələr üzrə prioritetləri müəyyənləşdirmək və qarşıya yeni ambisiyalı hədəflər qoymaqla yanaşı, bir yenilik də gətirir. İlk dəfə olaraq beynəlxalq bir razılaşma inkişaf prosesində səmərəli, inklüziv və məsuliyyətli institutların əsas rolunu qeyd edir. İdarəetmə məqsədi kimi də tanınan 16-cı Məqsəd Parlamentlərarası İttifaqın və BMTİP-nin demokratik idarəetmənin dayanıqlı inkişaf, sülh və ədalətə nail olmağın təkə hədəfi deyil, həm də vasitəsi olması barədə çoxdankı mövqeyini əks etdirir. Mühüm qanunvericilik, nəzarət və nümayəndəlik qurumları kimi parlamentlərin bu məqsəddə birbaşa maraqları vardır (səhifə 7-dəki mətn çərçivəsinə baxın).

10-cu Məqsəd digər bir mühüm DİM nailiyyətidir. O, artan bərabərsizlikləri iqtisadiyyat və sosial quruluş üçün təhlükə hesab edir və bu səbəbdən ölkələr daxilində və ölkələr arasında bərabərsizliyi azaltmaq məqsədi daşıyır. Məqsəd-5 (gender bərabərliyinə nail olmaq, bütün qadın və qızların hüquq və imkanlarını artırmaq) DİM-lərin ayrı-seçkiliksiz bir cəmiyyət konsepsiyasını tamamlayır. O, hüquq və imkanların genişləndirilməsi və zorakılıqsız həyatın əhəmiyyətini vurğulayır. 5-ci Məqsəd xüsusən Parlamentlərarası İttifaq və BMTİP-nin əsas prioritetlərindən birinə uyğun gəlir.

Cəmiyyətlərimizin və iqtisadiyyatlarımızın inkişafı qadın və kişilərin, qız və oğlanların tam və bərabər hüquqlardan, vəzifələrdən və imkanlardan istifadə etməsindən asılıdır. Biz, 2030-cu ilə qədər

gender bərabərliyinin tam ölçüdə reallaşmasına və qadın və qızların hüquq və imkanlarının genişləndirilməsinə sadiqliyimizi bir daha bəyan etməliyik.¹

Məqsəd 16. Sülh, ədalət və güclü institutlar – ümumi baxış

Minilliyin İnkişaf Məqsədlərindən öyrənilmiş dərslərə əsaslanaraq, DİM-lər özündə “dayanıqlı inkişaf üçün sülhpərvər və inklüziv cəmiyyətləri təşviq etmək, hamı üçün ədalət mühakiməsinə çıxışı təmin etmək, və bütün səviyyələrdə effektiv, hesabatlı və inklüziv qurumlar təsis etmək” məqsədini ehtiva edir.

Bu məqsədə aid olan iki hədəf parlamentlərin rolundan bəhs edir:

- Hədəf 16.6: Bütün səviyyələrdə effektiv, hesabatlı və şəffaf qurumların inkişaf etdirilməsi.
- Hədəf 16.7: Bütün səviyyələrdə cəld reaksiya verən, inklüziv, iştirakçılığa əsaslanan və nümayəndəli qərarvermə prosesinin təmin edilməsi.

Digər hədəflər demokratik idarəetmənin qanunun aliliyi, ədalət mühakiməsi, informasiyaya çıxış və fundamental azadlıqlar kimi əsas prinsipləri ilə bağlıdır.

Parlamentlər bütövlükdə DİM çərçivəsinin həyata keçirilməsində və ona nəzarətdə iştirak etməlidirlər. Lakin onlar həmçinin 16.6 və 16.7-ci Hədəflərə uyğun olaraq, öz institusional inkişafına da xüsusi diqqət yetirməlidirlər. Məsələn, parlamentlər öz milli statistika orqanları ilə birgə işləyərək, 16.6 və 16.7-ci hədəflərin təmin olunmasına dəstək verən prioritetlərini özündə əks etdirən göstəriciləri işləyib hazırlaya bilərlər.

2030-cu il Gündəliyi inkişaf konsepsiyasında diqqətin əsas ehtiyacların təminatından insan hüquqlarının təminatına dəyişdiyini əks etdirir. 1986-cı il tarixli “İnkişaf hüququna dair Bəyannamə”də açıq göstərilir ki, insan hüquqlarına əsaslanan yanaşma insan amilini inkişaf prosesinin mərkəzinə qoyur. O, Dövlətləri əsas öhdəlik sahibi kimi müəyyən edərək, onlardan bütün insan hüquqlarının həyata keçirilməsinə töhfə verməyi tələb edir. «İnkişaf hüququna dair Bəyannamə» insanların inkişaf hüququnu “*hər bir şəxsin və bütün xalqların bütün insan hüquqları və fundamental azadlıqlarının tam həyata keçirilə bildiyi iqtisadi, sosial, mədəni və siyasi inkişafda iştirak etməsi, ona töhfə verməsi və ondan faydalanması ilə bağlı olan ayrılmaz insan hüququ*”² olaraq müəyyən edir.

Bu qlobal çərçivənin praktiki milli siyasətlərə çevrilməsi birgə səy tələb edəcək. İnsanların özündən başlayaraq bütün cəmiyyətin iştirakı lazım gələcək. 2030-cu il Gündəliyinin əsas elementi budur ki,

¹ Demokratiyadan sülh və dayanıqlı inkişaf naminə istifadə edilməsi: İnsanların istədiyi dünyanın qurulması. Parlament Spikerlərinin Dördüncü Ümumdünya Konfransının Bəyannaməsi. 2 sentyabr 2015-ci il

² “İnkişaf hüququna dair Bəyannamə” www.un.org/documents/ga/res/41/a41r128.htm

insanlar siyasətin ilkin layihələndirilməsindən onun tətbiqi və icrasına nəzarətə qədər bütün mərhələlərə daxil edilməlidir. Milli və submilli parlamentlər bu prosesə kömək etmək istiqamətində çalışmalıdırlar.

2030-cu il Gündəliyinə tamamlayıcı tərkibi

2030-cu il Gündəliyi dayanıqlı inkişaf üzrə qlobal konsepsiyayı ortaya qoyur. O həmçinin inkişafın maliyyələşdirilməsi, iqlim dəyişikliyi və fəlakət risklərinin azaldılması üzrə üç əlavə beynəlxalq müqavilə ilə tamamlanır. Onlar birlikdə dayanıqlı inkişafı təşviq edən hərtərəfli çərçivəni təmin edir.

- **Əddis-Əbaba Fəaliyyət Gündəliyi**³ – İnkişafın Maliyyələşdirilməsi üzrə Üçüncü Beynəlxalq Konfransın (2015-ci ilin iyulu) yekun sənədidir. Bu gündəlik dayanıqlı inkişafı maliyyələşdirmək məqsədi ilə trilyon dollarlarla dəyəri olan resursların səfərbər edilməsi üzrə qlobal çərçivədir. Buna inkişaf üzrə əməkdaşlıq, beynəlxalq vergi qoyma, ticarət və bir sıra normativ hüquqi aktlar və institusional islahatlar vasitəsilə nail olmaq mümkündür. Gündəlik 17-ci DİM-ə (icra vasitələrinin möhkəmləndirilməsi) uyğun gəlir.
- **İqlim Dəyişikliyinə dair Paris Sazişi**⁴ – Hökumətlər bu sazişi 2015-ci ilin dekabrında qəbul ediblər. Saziş orta qlobal temperatur artımını sənayeləşməyə qədərki səviyyələrlə müqayisədə 2 dərəcə selsidən xeyli aşağıya qədər məhdudlaşdırmaq məqsədi daşıyır. Daha böyük temperatur artımı insan inkişafı üçün faciəvi və dönməz nəticələrə aparıb çıxara bilər. Saziş bütün ölkələrdən qlobal istiləşmənin əsas səbəbkarı olan istixana qazı emissiyalarının azaldılması istiqamətində effektiv və yoxlanıla bilən addımlar atmağı tələb edir. O, həmçinin 13-cü DİM (iqlim dəyişikliyi ilə mübarizə) daha detallı təfərrüatlı açıqlayır.
- **Fəlakət Riskinin Azaldılması üzrə Sendai Çərçivəsi**⁵ – Liderlər bu sazişi 2015-ci ilin martında təsdiqləmişdilər. Bu sənəd fəlakət risklərinin azaldılması üzrə regional və milli fəaliyyətlər çərçivəsində qazanılmış təcrübəni əks etdirir. O, fəlakətlərin inkişaf fəaliyyəti üçün maneə olduğunu, risklərin azaldılmalı və yüngülləşdirilməli olduğunu və yenidənqurma işlərinin «daha yaxşı formada bərpa et» prinsipinə uyğun gəlməli olduğunu təsdiq edir. Çərçivə hesabatlılıq və nəzarətin təmin olunmasında parlamentarilərin rolunu xüsusi qeyd edir.⁶

³ <https://sustainabledevelopment.un.org/frameworks/addisababaactionagenda>

⁴ <https://sustainabledevelopment.un.org/frameworks/parisagreement>

⁵ <https://sustainabledevelopment.un.org/frameworks/sendiaiframework>

⁶ Yəni orada, 27(e): "... ictimai nəzarətin təşviqi, eləcə də fəlakət risklərinin azaldılması üzrə yerli və milli planların icrasının gedişatına dair hesabatlar üzrə institusional müzakirələrin (o cümlədən, parlamentarilər və digər müvafiq vəzifəli şəxslər tərəfindən) təşviq edilməsi"; 27(i): "parlamentarilərin yeni müvafiq qanunvericilik aktları hazırlamaqla və mövcud olanlara düzəlişlər etməklə, habelə büdcə təxsisatları müəyyən etməklə fəlakət risklərinin azaldılması tədbirlərinin icrasının dəstəklənməsinə təşviq edilməsi"; 48(h): "Fəlakət risklərinin azaldılmasının dəstəklənməsi və təbliğinin, habelə milli hüquqi çərçivələrin gücləndirilməsinin davam etdirilməsi".

DİM-lərin yerli şəraitə uyğunlaşdırılması

DİM-lər geniş və hərtərəfli çərçivə üzrə işlənib hazırlanmışdır. Onlar milli siyasətləri (mövcud olanlar istisna olmaqla) bəşəriyyət üçün ümumi inkişaf konsepsiyası istiqamətinə yönəltmək və onunla uzlaşdırmaq məqsədi daşıyır. Bu səbəbdən, hər bir Dövlət öz prioritetlərini müəyyənləşdirməli və onların milli səviyyədə həyata keçirilməsinə istiqamət verməsi üçün hədəf və göstəriciləri yerli xüsusiyyətlərə uyğunlaşdırmalıdır.

DİM-ləri yerli şəraitə uyğunlaşdırmaq üçün, hər bir ölkə öz milli inkişaf planını hazırlamalı və ya yeniləməlidir. Yerlərdə nəticələrin qeydə alınması məqsədilə ölkə üçün spesifik olan məqsəd və hədəflər yerli kontekstə uyğun icranın gedişatı göstəriciləri ilə dəstəklənməlidir. Vətəndaşlar bu prosesə yaxından cəlb olunmalıdırlar. Parlamentlər bu cəhətdən milli DİM-lərin konkret yerli ehtiyacları və spesifik qrupların vəziyyətini əks etdirməsini təmin etmək üçün vacib rol oynayır.

DİM-lərin icrası siyasəti insanların sosial, iqtisadi, mədəni və ekoloji olaraq ayırd edilən inkişaf ehtiyaclarına kompleks şəkildə və sinerji (qarşılıqlı və ya birgə fəaliyyət) prizmasından baxmalıdır. Məsələn, yoxsulluqla mübarizə siyasətləri (DİM1) nə qədər mühüm amil olsa da, təkə gəlirlərin artırılması ilə məhdudlaşdırıla bilməz. Əksinə, yoxsulluğa qarşı mübarizə siyasətləri problemin bütün aspektlərini, məsələn təhsilin olmaması, zəif sağlamlıq və aclıq kimi məsələləri əhatə etməlidir. Bu cür hərtərəfli siyasətlər həmçinin ən az müdafiə olunan və marjinal qruplara uyğunlaşdırılmalıdır. Bu qruplar adambaşına düşən ÜDM, orta ömür müddəti, təhsil müvəffəqiyyətləri və siyasi iştirakçılıq kimi orta milli göstəricilərdən geri qala bilər. Kompleks və sinerjik yanaşma 2030-cu il Gündəliyini səciyyələndirən «heç kimi geridə buraxmamaq» prinsipinin mahiyyətini təşkil edir.

2030-cu il Gündəliyi özündə irəliləyişin müntəzəm olaraq nəzərdən keçirilməsi üçün rəhbər prinsipləri və mərhələləri ehtiva edir. DİM-lər üzrə global irəliləyiş bir qrup razılaşdırılmış göstəricilərlə müqayisəli şəkildə qiymətləndiriləcək.⁷ Başa düşüləndir ki, Dövlətlər milli səviyyədə irəliləyişlərini izləmək üçün yerli şəraitə uyğun göstəricilər qəbul edə bilər.

Məlumatların əhəmiyyəti

Qanunların, büdcələrin və proqramların effektiv şəkildə ən çox ehtiyacı olanlara yönəldilməsini təmin etmək üçün, parlamentarilər bir sıra əsas məsələlər üzrə fərdi məlumatlara çıxışa malik olmalıdırlar. Bu, adətən milli statistika idarələri vasitəsilə həyata keçirilir. Parlamentlər öz büdcə təsdiqi səlahiyyətlərindən istifadə edərək, məlumatların effektiv toplanışı və təhlili üçün statistika idarələrinin resurslarla adekvat dərəcədə təchiz olunmasını təmin edə bilər. Parlamentlər həmçinin demoqrafik məlumatlar və öz çeçi kütləsinin ehtiyacları barədə anlayışlarından istifadə edərək statistikaçılarının məlumatların toplanması və təsdiqlənməsi üzrə fəaliyyətinə dəstək verə bilər.

⁷ Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Statistika Komissiyasının DİM göstəriciləri ilə bağlı internet sayıtına baxın: <http://unstats.un.org/sdgs/>

DİM-lərin reallaşdırılması prosesində parlamentin iştirakı

Parlamentarilər olaraq, biz hər ölkənin milli xüsusiyyətlərini nəzərə alan üsullarla yeni məqsədlərə nail olunması üzrə sayları dəstəkləməliyik. Bizim vəzifəmiz aydındır: hökumətləri tərəfdar çıxdıqları məqsədlərə görə məsul tutmaq və imkanlar yaradan qanunların və büdcələrin qəbul olunmasını təmin etmək. ... Məqsədlərin sahələrarası xarakterini əks etdirmək üçün biz öz parlamentlərimiz və milli administrasiyalarımız daxilində qapalılıq təfəkkürünü aradan qaldırmağa çalışacağıq. Bu məqsədlə, bütün mümkün vasitələrdən istifadə edib, müzakirə və monitoring üçün kifayət qədər vaxt ayırmaqla, hər bir parlamentdə məqsədlərin institusionallaşdırılmasına çalışacağıq.

Hanoy Bəyannaməsi- Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri: Sözlərin əmələ çevrilməsi Parlamentlərarası İttifaqın 132-ci Assambleyası, Hanoy, 1 aprel 2015-ci il

DİM-lər parlamentarilərin insanların həyatının və bütün bəşəriyyətin mövcudluğunun asılı olduğu planetin sağlamlığının yaxşılaşdırılmasına sadıqlığını nümayiş etdirməsi üçün bir imkandır. Daha birbaşa anlamda isə, DİM-lər elə bir güclü çərçivədir ki, onun əsasında parlamentlər öz strateji planlarını qura, nəzarət və hesabatlılıq işini həyata keçirə bilər.

İnklüziv proses

Bir çox ölkələrdə, DİM-lərin həyata keçirilməsini əlaqələndirmək və istiqamətləndirmək üçün DİM-lər üzrə milli işçi qrup və ya buna bənzər bir orqan yaradılacaq. Öz seçici kütləsinin baxışlarını təqdim etmək və institusional dəstək vermək üçün parlament nümayəndələri bu kimi yüksək səviyyəli quruma daxil edilməlidirlər. Parlamentlər hökumətlərdən milli DİM planının (yaxud başqa sahəvi planların) hazırlanmasını və ya yenilənməsini tələb etməlidir. Bu, milli siyasət və planların elə bir şəkildə hazırlanmasına yaxud yenilənməsinə imkan verəcək ki, DİM-lərə nail olunmasında onların rolu daha da effektiv olsun. Parlamentlər bu plana ictimaiyyətlə geniş məsləhətləşmə prosesi vasitəsilə töhfə vermək imkanına malik olmalıdır. Hərtərəfli və rəsmi müzakirədən sonra parlament milli DİM planını rəsmi olaraq qəbul etməlidir. Son olaraq, parlamentlər hökumətlərdən milli planın icrasının gedişatı üzrə müntəzəm hesabatların təqdim edilməsini xahiş etməlidir.⁸

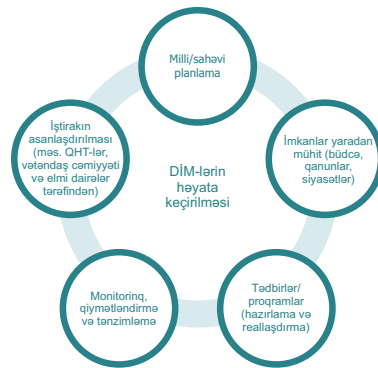
⁸ Milli irəliləyişlərin nəzərdən keçirilməsində parlamentlərin rolu xüsusi olaraq 2030-cu il Gündəliyinin 79-cu bəndində qeyd olunur. Bu bənddə belə deyilir: “Biz həmçinin öz dövlətləri milli və submilli səviyyədə irəliləyişlər üzrə ölkələrin öz rəhbərliyi və təşəbbüsü ilə keçirilən müntəzəm və inklüziv təhlillərin aparılmasına çağırırıq. ... Milli parlamentlər və digər təsisatlar da bu proseslərə dəstək verə bilər.”

İrəliləyişlərin qlobal monitorinqində parlamentlərin iştirakı

Milli hökumətlər DİM-lərin həyata keçirilməsi prosesində rəhbər mövqe tuturlar. Amma bu proses həmçinin beynəlxalq səviyyədə, informasiya mübadiləsi və monitorinq mexanizmləri vasitəsilə dəstəklənir. Onların ən əhəmiyyətlilərindən biri də Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Yüksək Səviyyəli Siyasi Forumudur. Hər ilin iyulunda, milli liderlər irəliləyişi qiymətləndirmək və qlobal səyləri yenidən tənzimləmək üçün Forumda yığılırlar. Hər il bir sıra ölkələr könüllü milli təhlillərdən keçir. Bu təhlillər bütün maraqlı tərəflərə, o cümlədən parlamentlərə açıq olan müştərək proses olmalıdır. Parlamentlərin prosesə cəlb olunmasına kömək etmək məqsədilə, Parlamentlərarası İttifaq hər il öz ilk Assambleyasında özünün BMT Məsələləri üzrə Komitəsinin xüsusi sessiyasını keçirir.

Parlamentlərin qanun yaratmaq, büdcənin planlaşdırılması, nəzarət və seçici maraqlarının təmsil edilməsi kimi əsas rollarının hamısı DİM-lərin tam reallaşdırılması üçün böyük əhəmiyyətə malikdir.

- **Qanun yaratmaq** – DİM-lərin həyata keçirilməsi üçün, yoxsullara yönəldilən, gender amilini nəzərə alan, insan hüquqlarına əsaslanan əlverişli mühitin təmin olunması vacibdir. DİM-lərin milli səviyyədə mənimsənilməsinin təmin edilməsi həmçinin dövlətin hesabatlılığını, qərarvermədə iştirakçılığı

və inklüzivliyi təşviq edən qanunvericiliyi tələb edir. Bu məqsədlə, parlamentarilər öz hökumətləri tərəfindən təklif olunan qanunvericiliyi nəzərdən keçirməli, onun insan hüquqları prinsiplərini əks etdirməsini, eləcə də milli DİM planının və geniş 2030-cu il Gündəliyinin məqsədlərinə nail olunmasına töhfə verməsini təmin etməlidir.

- **Büdcənin planlaşdırılması** – DİM-lərin uğurlu icrası mümkün ən yaxşı nəticələrin əldə olunması məqsədilə bütün mövcud daxili resurslardan maksimum faydalanma deməkdir. Büdcə təsdiqi prosesində, parlamentlər dövlət vəsaitlərinin milli

səviyyədə müəyyən olunmuş DİM-lərə necə ayrıldığına, o cümlədən ən az müdafiə olunan və həssas qruplara kifayət qədər vəsaitin çatıb-çatmadığına diqqət yetirməlidirlər. Gəlirlərə gəlincə, parlamentlər büdcə prosesi çərçivəsində müəyyən olunan fiskal və iqtisadi siyasətlərin milli DİM planına uyğunlaşdırılmasını təmin etməlidirlər. Parlamentin büdcə xərclərinə nəzarət etməsi də olduqca əhəmiyyətlidir. Məhz bu məqamda, parlamentlər DİM-lərə nail olunması üçün çəkilən dövlət xərclərinin effektivliyini təhlil edə bilər.

- **Nəzarət** – Nəticələrin monitorinqi DİM-lərin həyata keçirilməsinin vacib elementidir. Parlamentlər əmin olmalıdır ki, icra prosesi plana uyğun həyata keçirilir və dəlillər, eləcə də ictimaiyyətin rəyi əsasında yenidən tənzimləyə bilər. Maneələrin aşkarlanması və irəliləyişin qiymətləndirilməsində “Sual-cavab vaxtı”, hökumətə ünvanlanan yazılı suallar və parlament komitəsi dinləmələri kimi parlament nəzarəti mexanizmləri çox effektiv ola bilər. Parlament komitələri hökumətin siyasət və proqramlarının effektivliyi barədə məlumat təqdim olunması üçün hökumət rəsmilərinə müraciət etmək səlahiyyətinə malik olmalıdır. Komitələr həmçinin DİM-lərin icrası ilə bağlı vətəndaşların fikirlərini əldə etmək məqsədilə ictimai dinləmələr keçirmək imkanına malik olmalıdır. Toplanan biliklər milli DİM işçi qrupu və ya parlamentin iştirak etdiyi buna bərabər qurum vasitəsilə hökumətin planlaşdırma və həyata keçirmə mexanizmlərində nəzərə alınmalıdır.
- **Təmsiletmə** – DİM-lərin milli səviyyədə anlamlı mənimsənilməsini təmin etmək üçün bütün vətəndaşlar və maraqlı tərəflər siyasət və prioritetlərin müəyyən olunması prosesinə cəlb olunmalıdırlar. Xalqın seçilmiş nümayəndələri kimi parlamentarilərin təkcə seçki zamanı deyil, vəzifədə olduğu bütün müddət ərzində öz seçiciləri ilə təmasda olmaq öhdəliyi vardır. Birbaşa insanlarla ünsiyyətdə olmaqla, parlamentarilər DİM-lərin icrası ilə bağlı hökumət hesabatlarında və milli statistikada qeydə alınmamış hər hansı boşluqları və zəiflikləri aşkarlaya bilərlər. Parlamentarilər öz seçici kütləsinin daha geniş problemləri haqqında məlumatlı olmalıdırlar: vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarıyla, elmi qurumlarla, özəl sektorla və digərləri ilə məsləhətləşmələr bu problemləri aşkar etməkdə kömək edə bilər.

Parlamentlərin hazırlıq səviyyəsinin qiymətləndirilməsi – Nədən başlamalı?

Özünüqiymətləndirmə mahiyyətə könnüllü təcrübədir. Bu, parlament, xüsusilə onun yuxarı orqanları tərəfindən bir təsisat olaraq özünü gücləndirməyin bir vasitəsi hesab edildikdə daha effektiv olur. Kənar ekspert dəyərləndirməsindən fərqli olaraq, özünüqiymətləndirmə parlamentin bu prosesin nəticələri ilə bağlı məsuliyyəti öz üzərinə götürməsinə təmin etməyə kömək edir. Özünüqiymətləndirmələr parlamentlərə reyting verilməsi üçün istifadə edilmir və edilməməlidir. Bunun əvəzinə, onlar qanunvericilik, nümayəndəlik və nəzarət kimi əsas parlament funksiyalarının icrasını təkmilləşdirməyə kömək etmək məqsədilə faydalı məlumatları təmin edir. Məqsəd cari vəziyyət, gələcək fəaliyyətin prioritetləri və irəliləmənin ən yaxşı yolları barədə tövsiyələrlə bağlı ortaqlar baxış üzrə razılığa gəlinməsidir.

DİM-lər üzrə özünüqiymətləndirmə nə vaxt həyata keçirilməlidir?

DİM-lər 1 yanvar 2016-cı il tarixindən qüvvəyə minmiş və onların icrasına artıq başlanılmışdır. Ona görə də, DİM-lərin reallaşdırılması üzrə öz institusional proseslərinizi və potensialınızı mümkün qədər qısa zamanda qiymətləndirməyiniz faydalı olardı. Bu, parlamentin DİM-lərin həyata keçirilməsi söylərinin ön sıralarında olmasına imkan verəcək.

2030-cu il Gündəliyi və DİM çərçivəsi nisbətən qısa müddət olan 15 il ərzində reallaşdırılmalıdır. Potensial və ehtiyaclarla bağlı müntəzəm özünüqiymətləndirmə parlamentarilərə öz parlamentlərinin DİM-lərin icrası proseslərinə davamlı və fəal töhfə verməsini təmin etmək imkan verəcəkdir. Mümkün ən qısa müddətdə aparılan ilkin özünüqiymətləndirmə baza səviyyəni müəyyən edəcək. Gələcək özünüqiymətləndirmələr hər 3-5 ildən bir aparıla bilər. Onlar diqqəti nələrin əldə olunduğuna və nələrin hələ edilməli olduğuna, habelə qabaqcıl təcrübə və “öyrənilmiş dərslərə” yönəldə bilər.

Özünüqiymətləndirməyə kimlər cəlb edilir?

Özünüqiymətləndirmənin aparılması, potensial və bacarıqların müzakirəsi üçün müxtəlif iştirakçıları bir araya gətirir. Parlamentarilər öz hazırlıq səviyyələrinin əsas maraqlı tərəfləri və qiymətləndiriciləridir.

Təcrübə göstərir ki, parlament özünüqiymətləndirmələri spikerin, komitə sədrinin və ya parlamentin digər yüksək səlahiyyətli orqanının rəhbərlik etdiyi qrup tərəfindən həyata keçirildikdə daha çox faydalı olur. Prosesə yüksək səviyyəli rəhbərlik və parlamentarilərin geniş bir qrupunun daxil edilməsi nəticələrin bütün parlament tərəfindən geniş miqyasda qəbul edilməsi ehtimalını artırır.

Özünüqiymətləndirmə «müvafiq xananı işarələmək» kimi səthi prosedur deyil. Bu prosedur konkret olaraq parlamentin DİM-lərin reallaşdırılmasında iştiraka hazırlıq səviyyəsini təhlil edə bilmək üçün müxtəlif baxışlı və bacarıqlı parlamentarilərin bir araya gətirilməsini nəzərdə tutur. Qarışıq qrupun bir araya gətirilməsi özünüqiymətləndirmə prosesinin institusional tədbir kimi legitimliyini artırır. Qrupun milli parlamentdən və ölkədən olan müxtəlif qrupları təmsil etməsi məqsəduyğun olardı. Buraya hökumət və müxalifətdən olan kişi və qadın parlamentarilər, eləcə də kifayət qədər təmsil olunmayan qruplardan olan üzvlər, məsələn, gənc parlamentarilər, azlıqlar və coğrafi əraziləri balansı şəkildə təmsil edən şəxslər daxil olmalıdır. Qrup parlamentdən, o cümlədən parlament əməkdaşlarından qaynaqlanan müxtəlif rəyləri özündə ehtiva etdiyi təqdirdə konstruktiv nəticənin əldə olunması üçün zəruri olan daxili proseslərin və hazırlıq səviyyəsinin faydalı təhlili imkanına malik olacaqdır.

Parlamentlər həmçinin digər maraqlı tərəfləri- vətəndaş cəmiyyətini, qadın təşkilatlarını, gənclərin nümayəndələrini, həmkarlar ittifaqlarını, elmi işçiləri və ya KİV-i də özünüqiymətləndirmə prosesində iştiraka dəvət etmək istəyə bilər. Ehtimal ki, onların hər biri bu prosesə onun çox vaxt daha məlumatlı və zəngin olmasına kömək edən müxtəlif məlumatlarla və öz seçici kütləsinin rəyləri ilə töhfə verəcək. Hər bir parlament kənar iştirakçıları cəlb edib-etməməyə və onlarla qarşılıqlı fəaliyyəti necə qurmağa sərbəst qərar verəcək.

Özünüqiymətləndirmə necə təşkil olunur?

DİM-lər inkişaf məsələlərinin geniş əhatə dairəsini və icra ilə bağlı kompleks yanaşmaları ehtiva edir. Bu səbəbdən, hər bir özünüqiymətləndirmə prosedurundan öncə DİM-lər üzrə məlumatlandırma seminarının keçirilməsi ısrarla tövsiyə edilir. Seminar parlamentariləri 2030-cu il Gündəliyinin əsas elementləri, 17 DİM və müşayiətedici çərçivələr ilə tanış etməlidir. Seminarın hökumətlə birgə təşkil olunması səmərəli olardı (məsələn, mövcud olduğu halda DİM-lər üzrə milli bölmə və ya işçi qrup). Bu, parlamentarilərə DİM-lərin icrası həyata keçirildikcə əməkdaşlıq

edəcəkləri hökumət rəsmiləri də daxil olmaqla tərəfdaşlıq əlaqələrin qurulması imkanı verə bilər.

Özünüqiymətləndirmə prosesinə başlamaq üçün DİM-lər üzrə məlumatlandırma seminarından da istifadə oluna bilər. Bu seminar parlamentariləri proseslə tanış edə və özünüqiymətləndirmənin uğurlu olması üçün həlledici məqam olan təhlil mərhələsinə start verə bilər. Seminar həmçinin bu prosedurun təşkilində və iştirakda maraqlı ola biləcək parlamentarilərin müəyyən olunması üçün yaxşı bir imkandır.

İki palatalı parlamentlərdə, hər iki palata özünüqiymətləndirməni ayrı-ayrılıqda və ya birlikdə həyata keçirə bilər. Seçim palataları arasında əməkdaşlıq və qarşılıqlı fəaliyyətin və onların ümumi resurslarının səviyyəsindən asılı olacaq. Birgə özünüqiymətləndirmə ikipalatalı parlamentə ümumi strategiyaları və tamamlayıcı tədbirləri müəyyən etməyə imkan verəcək. Bununla belə, bəzi ölkələrdə palatalardan biri və ya hər ikisi partiya mənsubiyyəti prinsipi əsasında tərtib və ya təşkil olunmaya bilər (məsələn, ənənəvi liderləri və ya təyin edilmiş ağsaqqaları təmsil edənlər). Ona görə də, müxtəlif icmaların baxışlarının inklüziv şəkildə təmsil olunmasını təmin etmək üçün müxtəlif yanaşmalar tələb oluna bilər.

Parlamentin özünü qiymətləndirməsi proseduruna hazırlıq

Rəhbərlik tərəfindən dəstək	Sədr və/ya parlamentin rəhbər qrupu özünüqiymətləndirməyə razılığını veribmi? Prosudera kim təşəbbüs göstərəcək və onu təşkil edəcək? Strateji rəhbərliyi təmin edəcək partiyalararası rəhbər qrup varmı?
Təşkil/maddi-texniki təminat	Strateji rəhbərliyi təmin edəcək partiyasız parlament, inklüziv rəhbər qrup varmı? Katibliyin tərkibində maddi-texniki təminatı təşkil edə biləcək bir qrup varmı? Özünüqiymətləndirmə tədbirinin həyata keçirilməsi üçün kifayət qədər resurs varmı? Tədbirin nə kimi məqsədləri var?
Məqsədlər	Tədbirin faydası və məqsədləri barədə parlamentarilər və digər iştirakçılarda ümumi anlayış necə formalaşdırılır?

İştirak	<p>Tədbirdə kimlər iştirak edəcək?</p> <p>İştirak üçün parlamentarilər necə seçiləcək?</p> <p>Bütün maraqlı parlamentarilər dəvət olunacaq yoxsa kiçik təmsilçi qrup?</p> <p>Parlamentin üzvü olmayan şəxslər fəal iştirakçı və ya ekspert mütəxəssis qismində iştirak edəcəkmi? Bu şəxslər necə seçiləcək?</p>
Köməkçi personal	<p>Tədbirin həyata keçirilməsinə hansı formada köməklik göstəriləcək? Bütün tədbir üzrə yalnız bir köməkçi olacaq?</p> <p>Köməkçi necə müəyyən ediləcək və razılaşdırılacaq? Onların hansı formada dəstəyə ehtiyacı olacaq?</p> <p>Köməkçi üçün maliyyə lazım gələcək yoxsa yaxşı bir köməkçi təqdim edə bilən tərəfdaş təşkilat müəyyən edilə bilər?</p>
Məlumat mənbələri	<p>Özünüqiymətləndirmə zamanı istifadə etmək üçün hansı məlumatlar mövcuddur? İstifadə oluna biləcək mövcud hökumət hesabatları varmı? Parlamentin, o cümlədən sahələr üzrə komitələrin mövcud hesabatları varmı? Beynəlxalq və regional qurumların (o cümlədən insan hüquqları üzrə müqavilə qurumlarının) müvafiq hesabatları varmı?</p> <p>Parlamentarilərin istifadə edəcəyi məlumatları kim toplayacaq və cəmləşdirəcək?</p>
Qiymətləndirmənin nəticəsi	<p>Tədbirin gözlənilən nəticələri nələrdir? Hesabat? Parlament üçün Fəaliyyət Planı? Hər ikisi? DİM-lərin həyata keçirilməsinə fokuslaşan maraqlı tərəflərin yeni/daha güclü şəbəkəsi (məs. parlamentarilər, QHT-lər, müstəqil qurumlar)? Əsas maraqlı tərəflərin müəyyənləşdirilməsi? Tərəfdaşlıqların inkişaf etdirilməsi?</p> <p>Bu nəticələrin əldə olunması üzrə kim məsul olacaq (məs. parlamentin katibliyi, komitələri)?</p>
Sonrakı tədbirlər	<p>Nə kimi sonrakı tədbirlər gözlənilir? Hansı tarixə qədər?</p> <p>Sonrakı tədbirlərin görülməsi üzrə kim cavabdeh olacaq?</p> <p>Sonrakı tədbirlərin monitorinqi necə aparılacaq?</p>

Özünüqiymətləndirmə sualları

Özünüqiymətləndirmə prosesi müzakirəsi vacib olan müxtəlif məsələlərin sistemətik şəkildə nəzərdən keçirilməsi üçün istifadə oluna bilən bir sıra suallarla başlamalıdır. Bu, bir qayda olaraq, parlamentarilərə hazırlıq səviyyəsini effektiv təhlil etməyə və gələcək fəaliyyət üçün öz prioritetlərini müəyyənləşdirməyə kömək edir. Lakin, bütün milli kontekstlərə uyğun gələn vahid həll yolu və ya suallar toplusu mövcud deyil.

Bu səbəbdən, aşağıda təklif olunan suallar nümunə xarakterlidir. Onlar parlamentlərin artıq həyata keçirdiyi özünüqiymətləndirmə tədbirlərinə əsaslanır. “A” bölməsindəki suallar faktiki məlumatların əldə olunması, habelə sualların daha subyektiv olduğu və iştirakçıları gələcək fəaliyyət prioritetlərini müəyyənləşdirməyə yönəldəcəyi «B» bölməsindəki müzakirələr üçün zəmin yaradılması üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Parlamentlər aşağıda göstərilən sualların bəzilərini öz milli kontekstlərinə uyğunlaşdırmaq istəyə bilər. Onların bütün təklif olunan sualları müzakirə etmələri mütləq deyil və onlar həmçinin öz suallarını da əlavə edə bilərlər.

Sual 1: Parlamentdə DİM-lər barədə anlayışın formalaşdırılması

Hər bir parlament məlumatlandırma seminarlarının və potensialın artırılması üzrə tədbirlərin təşkilini nəzərdən keçirməlidir. Bu, bütün parlamentarilərin 2030-cu il Gündəliyi, DİM-lər və onların yardımçı hədəfləri barədə eyni baza anlayışına malik olmalarını təmin edəcək. Daha uzunmüddətli perspektivdə, bəzi parlamentlər, nazirliklər və ekspert qurumları ilə güclü tərəfdaşlıqların qurulmasını faydalı hesab ediblər (məsələn, vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları, beynəlxalq inkişaf üzrə tərəfdaşlar və ya elmi dairələr). Bu tərəfdaşlıqlar parlamentarilərə texniki məsləhətlərə, daha geniş informasiya mənbələrinə və təlim almaq imkanlarına çıxış əldə etmək imkanı verir.

“A” bölməsi: Baza səviyyənizin müəyyən edilməsi

- Seçkilərdən sonra yeni parlamentarilər üçün keçirilən təqdimat (vəzifə ilə tanışlıq) proqramları və məlumatlandırma materiallarına DİM-lər barədə informasiya daxil edilməmi?
- Parlamentarilərə DİM-lərin milli və beynəlxalq səviyyədə icrası məsələləri ilə bağlı yenilənmiş məlumatlar təqdim olunurmu? Bu yenilənmiş məlumatlar nə dərəcədə sistemətik olur?

- Parlamentarilər DİM-lər barədə anlayışın formalaşdırılması məqsədi daşıyan beynəlxalq və regional tədbirlərdə iştirak ediblərimi?

Son 12 ayda:

- Parlamentarilərə DİM-lərə dair hər hansı təlim sessiyası keçilibmi? Keçilibsə, neçə sessiya keçilib və neçə parlamentari (kişilər və qadınlar) üçün?
- Parlament əməkdaşları üçün təlim sessiyası və ya maarifləndirmə tədbirləri təşkil olunubmu? Olunubsa, nə qədər və neçə əməkdaş (kişilər və qadınlar) üçün? Onlar hansı şöbələrdən olublar?

“B” bölməsi: səylərinizin effektivliyinin təhlili

- **Parlamentarilərin DİM-lərin həyata keçirilməsi haqqında milli və beynəlxalq məlumatlara çıxışı vardırımı?**
 - * Parlament kitabxanası parlamentariləri DİM məsələləri ilə bağlı məlumat və təhlillərlə nə dərəcədə səmərəli təmin edir?
 - * Parlamentarilər məlumatları vətəndaş cəmiyyət təşkilatları, analitik mərkəzlər, inkişaf üzrə tərəfdaşlar və digər DİM ekspertlərindən almağa açıqdırmı?
 - * Parlament DİM-lər üzrə parlamentarilər üçün məlumatlandırma və ya təlim sessiyasının keçilməsi məqsədilə dayanıqlı inkişaf üzrə milli koordinasiya mərkəzi (məs. milli əlaqələndirmə şurası) və ya hər hansı digər hökumət qurumu ilə əlaqə qurubmu?
- **Parlamentarilərə DİM məsələlərini müzakirə etmək imkanı verən hər hansı mexanizm və ya struktur mövcuddurmu (məs. parlament işçi qrupu, yığıncaq və ya DİM-lər üzrə işçi qrup)? Onlar nə dərəcədə effektivdir?**
- **MİM-lərin (yaxud yoxsulluğun azaldılması üzrə daha ümumi proqramların) həyata keçirilməsi ilə bağlı əvvəlki fəaliyyətlərin güclü və zəif tərəflərinin hər hansı qiymətləndirilməsi aparılıbmı? Parlament bunlardan istifadə edib qabaqcıl praktika və «öyrənilmiş dərslər»i müəyyənləşdirə bilərimi?**
 - * MİM-lərin reallaşdırılması prosesində iştirak üçün istifadə olunan parlament mexanizmləri və onların effektivliyi üzrə hər hansı qiymətləndirmə həyata keçirilibmi?

Sual 2: DİM-lərin qlobal səviyyədən yerli səviyyəyə gətirilməsi

2030-cu il Gündəliyi və DİM-lər qlobal çərçivə kimi qəbul ediləblər. Amma onların icrasının milli prioritetlərlə uzlaşdırılmasına və mövcud milli planlar və səylər əsasında inkişaf etdirilməsinə ehtiyac var. Hər bir ölkə və ya ölkənin regionunda heç də bütün DİM-lər bərabər əhəmiyyətə malik olmayacaq. Hər bir DİM 8-10 "hədəf"lə dəstəklənir. Hədəflər Məqsədə milli səviyyədə nail olunmalı olduğu təqdirdə həll edilməsi vacib olan əsas məsələlər üzrə daha ətraflı məlumat verir. Analoji olaraq, bu hədəflərin heç də hamısının icrası eyni dərəcədə prioritet hesab edilməyə bilər. DİM-lərin yerli şəraitə uyğunlaşdırılması üçün, milli planlaşdırma orqanları mövcud milli və sahəvi inkişaf planlarını yenidən nəzərdən keçirməli və dəyişməli olacaq. Ölkələr də həmçinin DİM-lərin icrası ilə bağlı yeni planlar işləyib hazırlamalı ola bilər. Parlamentarilər bu proseslərdə digər üsullarla yanaşı seçici kütləsinin prioritetləri barədə öz biliklərini təqdim etməklə də iştirak etməlidirlər.

"A" bölməsi: Baza səviyyənizin müəyyən edilməsi

- **DİM-lərin icrası üzrə milli plan varmı?**
Əgər varsa, həmin planla mövcud sahəvi planlar (iqlim, təhsil, səhiyyə və s.) arasında əlaqələr yaradılıbmı?
- **Parlament milli planı rəsmən təsdiq edibmi?**
- **Milli prioritetləri müzakirə etmək üçün parlament ölkə daxilində DİM-lərin həyata keçirilməsi üzrə hər hansı müzakirələr (plenar iclaslarda və ya müvafiq sahələr üzrə komitələrdə) təşkil edibmi?**

Son 12 ayda hökumət:

- * DİM-lərin icrası haqqında parlamentə hesabatlar təqdim edibmi?
- * DİM-lərin həyata keçirilməsi ilə bağlı parlamentdə nazirlər vasitəsilə bəyanatla çıxış edibmi?
- * DİM-lər üzrə hədəflər və göstəricilər istiqamətində irəliləyişlərə dair məlumatları təqdim edibmi? Məlumatlar cins, yaş, coğrafi paylanma və digər müvafiq xüsusiyyətlər üzrə fərdiləşdirilibmi?

"B" bölməsi: səylərinizin effektivliyinin təhlili

- **Parlament DİM-lər üzrə milli planın hazırlanmasında nə dərəcədə iştirak edib?**

- * Heç bir milli DİM planı mövcud deyilsə, parlamentin iştirak etməyə cəhd etməli olduğu cari və ya gələcək DİM yaxud sahəvi planlaşdırma prosesləri mövcuddurmu?
- * Bu kimi planlaşdırma proseslərində səmərəli iştirak etmək üçün parlamentarilərin hansı dəstək və məlumatlara ehtiyacı var?
- **Parlament və hökumətin DİM-lər üzrə birgə fəaliyyəti nə dərəcədə effektivdir?**
 - * DİM-lərin koordinasiyası və ya planlaşdırılmasına cavabdeh olan, parlamentin birgə fəaliyyət göstərdiyi hökumət orqanı (nazirlik, işçi qrup, vahid və ya başqa) varmı?
 - * Hökumət parlamenti DİM-lərin reallaşdırılması prosesinə hansı dərəcədə cəlb etməyə çalışır?
 - * Parlamentin dayanıqlı inkişaf məsələləri üzrə hökumətin işçi qruplarında iştirakına dair hər hansı nümunələr varmı ki, parlament onlardan özü üçün nəticələr çıxarsın?

Sual 3: DİM-lərin parlament mexanizmləri çərçivəsində prioritetləşdirilməsi

DİM-lər çoxsektorlu və hərtərəfli davamlı inkişaf çərçivəsidir. DİM-lərin reallaşdırılmasına xidmət edən 2030-cu il Gündəliyinin geniş əhatəli məsələləri parlamentarilərdən sektorlar üzrə bir sıra siyasət məsələləri ilə bağlı tədbirlər görməyi və institusional qapalıqları aradan qaldırmağı tələb edir. Qapalı strukturlar çox vaxt hökumətin daxilində mövcud olur və eyni vəziyyət parlamentin hökumətə nəzarət etdiyi hallarda da təkrarlanır. DİM-lərin icrası və ona nəzarətin bütün parlament prosesləri və mexanizmləri üzrə prioritetləşdirilməsi əvəzinə yalnız DİM məsələlərinə nəzarətlə bağlı ayrı-ayrı parlament komitələrinə səlahiyyət verilir. Parlamentin mövcud mexanizmlərinin sisteməlik şəkildə nəzərdən keçirilməsi faydalıdır. Bu, parlamentarilərə həmin mexanizmlərdən DİM-lərin icrası və ona nəzarət prosesinə dəstək vermək üçün istifadə oluna bilib-bilmədiyini müəyyənləşdirmək və daha sonra yeni proses və mexanizmlərin yaradılmasının hər hansı dəyər kəsb edib-etmədiyini nəzərdən keçirmək imkanı verir.⁹

“A” bölməsi: Baza səviyyənizin müəyyən edilməsi

- Parlament 2030-cu il Gündəliyini və onun DİM-lərini rəsmi olaraq təsdiq edibmi (təklif və ya qətnamə ilə)?¹⁰
- Parlamentin DİM-lərin həyata keçirilməsinə və monitorinqinə dəstək verilməsinə dair prioritetlərini adekvat şəkildə müəyyən edən bir institusional plan varmı?
- Parlament öz strukturları daxilində DİM-lər üzrə cavabdehliyi aşkar şəkildə təyin edibmi?
 - * Parlament DİM-lər üzrə fəaliyyətin koordinasiya üzrə hər hansı mövcud parlament orqanına və ya strukturuna öhdəlik veribmi? Veribsə, hansına?

⁹ Bu cür mexanizmlərlə bağlı nümunələrə DİM-lər üzrə (sub-)komitənin yaradılması, DİM-lərin bütün komitələrdə prioritetləşdirilməsi, DİM məsələlərinin bütün qrupların daxilində və onların arasında prioritetləşdirilməsini təmin etmək üçün bütün komitə sədrlərinin işçi qrupunun yaradılması, komitələr arasında DİM-lərin icrasına dair müntəzəm məlumat mübadiləsinə kömək etmək üçün daha çox qeyri-rəsmi mexanizmin yaradılması və ekspertlər üçün komitə dinləmələrinin keçirilməsi daxildir.

¹⁰ Parlamentlərarası İttifaqın 133-cü Assamblеyasında qurumun İcra Komitəsi tərəfindən qəbul edilmiş nümunəvi qətnamə. Sənədə bu linkdə baxa bilərsiniz: http://www.ipu.org/un-e/model_SDG.pdf

- * DİM-lər bir və ya bir neçə komitənin rəsmi mandatına daxil edilibmi? Edilibsə, hansıların?
- * Parlament DİM-lərə həsr olunmuş komitə yaradıbmı?
- * DİM-lərə yönəlik hər hansı qeyri-rəsmi partiyalararası mexanizm mövcuddurmu (məs. qapalı yığıncaqlar, maraq qrupları)?

Son 12 ayda:

- * Parlament DİM-lər üzrə neçə plenar debat keçirib?
- * Hansı komitələr DİM-ləri müzakirə edib?
- * DİM-lər üzrə neçə komitə hesabatı dərc edilib?

“B” bölməsi: səylərinizin effektivliyinin təhlili

- **Hər palatanın parlament komitələri DİM-lərin reallaşdırılmasında necə effektiv iştirak etmək məsələsini müzakirə edibmi?**¹¹
 - * Hər bir parlament komitəsi öz səlahiyyətləri çərçivəsində DİM-lər üzrə müzakirə keçiribmi?¹²
 - * Hər bir parlament komitəsi hansı Məqsədlər və hədəflərlə və necə məşğul olmalı olduğunu müəyyən edibmi? Edibsə, həmin komitəyə(komitələrə) öz üzərinə DİM-lərlə bağlı nəzarət funksiyası götürməsi üçün hansı əlavə səlahiyyətlər verilməlidir?
 - * Hər iki palatada olan müxtəlif komitələr DİM-lərlə bağlı nəzarət üzrə birgə fəaliyyət göstərə bilib-bilməyəcəklərini və bunu hansı formada edəcəklərini müzakirə ediblərimi?
 - * Komitələr DİM fəaliyyətlərini özündə əks etdirən iş planına malikdirmi?

¹¹ Buraya parlament komitələrinin hər hansı milli dayanıqlı inkişaf planı və müvafiq sahəvi planların icrasına nəzarət edə bilib-bilməyəcəkləri və bunu hansı formada edəcəkləri məsələsinin nəzərdən keçirilməsi daxil olmalıdır.

¹² Məsələn, bir çox parlamentlərdə səhiyyə, təhsil və yoxsulluğun azaldılması ilə bağlı DİM-lərin həyata keçirilməsinə nəzarət üçün istifadə edilə biləcək sosial rifah komitəsi və ya inklüziv təsisatlar, sülh və ədalət mühakiməsinə çatımlılığa dair DİM-16 üzrə irəliləyişin izlənməsi üçün istifadə oluna biləcək hüquq və ədliyyə komitəsi mövcuddur.

- **Parlament komitələri hökuməti DİM-lərin reallaşdırılması prosesinə nə dərəcədə effektiv cəlb edir?**
 - * Parlament komitələri müvafiq nazir(lər)dən komitə dinləmələrində iştirak etməyi və milli DİM strategiyası və planının icrasının gedişatı ilə bağlı məlumat verməyi xahiş edirmi?
 - * Parlament komitələri Məqsədlərə nə dərəcədə uğurla nail olunduğuna dair hər hansı araşdırmalar aparırmı?
- **Parlament komitələri DİM-lərin icrasına dəstək baxımından vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları, elmi dairələr, inkişaf üzrə beynəlxalq tərəfdaşlar və digər əsas maraqlı tərəflərlə nə dərəcədə səmərəli əməkdaşlıq edir?**
 - * Parlament komitələri bu qrupları ictimai dinləmələrdə iştirak etməyə və/ya DİM-lərin icrası prosesində öz iştirakları barədə dəlillər təqdim etməyə dəvət edirmi?
 - * Parlament komitələri və/ya onların əməkdaşları komitələri DİM məsələləri üzrə məlumatlar və/ya texniki məsləhətlərlə təmin etmək üçün belə qruplardan istifadə edirmi?
- **DİM-lər parlamentdə nə dərəcədə uğurla prioritetləşdirilib? Parlamentə DİM-lər üzrə daha effektiv fəaliyyət göstərmək imkanı vermək üçün onun strukturları və iş metodlarına hansı tənzimləmələri etmək zəruridir?**
- **Parlamentin katibliyi parlamentarilərə və komitələrə onların DİM-lərlə əlaqədar fəaliyyətləri ilə bağlı dəstək xidmətləri göstərə bilmək üçün əməkdaşlar və resurslarla adekvat dərəcədə təmin olunubmu?**

Sual 4: DİM-lərə dəstək olaraq qanunların qəbulu

Parlamentlər DİM-lərin icrasına dəstək verilməsində məqsədlərə nail olunmasına imkan verən hüquqi çərçivələr yaratmaqla mühüm rol oynayacaqdır. Bu, yoxsullara yönəldilən, gender amilini nəzərə alan və insan hüquqlarına əsaslanan qanunvericiliyin qəbulu anlamına gələcəkdir. Parlamentin bütün təklif olunan qanunvericilik aktlarına insan hüquqları və dayanıqlı inkişafa əsaslanan yanaşmadan istifadə etməklə yenidən baxması olduqca vacibdir. Yalnız bundan sonra parlament qanunvericiliyin DİM-lərin effektiv icrasını təşviq-edib etmədiyini, hansı şəkildə təşviq etdiyini, yaxud təşviq etmək üçün ona düzəlişlər edilməsinin mümkünlüyünü müəyyənləşdirə biləcək. Bu zaman, parlament qanun layihəsinin hazırlanması prosesində ictimai iştirakçılığın təşviq edilməsində fəal rol oynamalıdır. İctimaiyyətin töhfə verməsi prosesi qanun layihələri üzrə ictimai dinləmələrin keçirilməsi, vətəndaş cəmiyyəti və ictimaiyyət nümayəndələrinin təqdimatlar verməyə dəvət edilməsindən ibarət olmalıdır.

“A” bölməsi: Baza səviyyənizin müəyyən edilməsi

- **DİM-lərə dəstək vermək üçün tələb olunan qanunvericilik islahatlarının müəyyən edilməsi üçün hər hansı təhlillər aparılıbmı?**
 - * Qanun layihəsi DİM-lərin icrasına göstərəcəyi təsirinin qiymətləndirilməsi ilə müşayiət olunurmu?
 - * Təklif olunan qanunlar onların müvafiq DİM-lərə təsirini açıqlayan izahedici memorandumla birgə təqdim olunurmu? Qanunu təqdim edən nazirin çıxışında təklif olunan qanunun DİM-ləri təşviq edib-etməyəcəyi və bunu hansı formada edəcəyi izah edilirmi?

Son 12 ayda:

- * Neçə qanunda DİM-lərə konkret istinad edilib?
- * Neçə təklif olunan düzəlişdə DİM-lərə konkret istinad edilib? Bu düzəlişlərdən neçəsi qəbul edilib?

“B” bölməsi: səylərinizin effektivliyinin təhlili

- **Komitələr qanun layihələrinin DİM-lərin icrasına dəstək verməsini təmin etmək üçün onları iştirakçılıq və açıq komitə prosesləri əsasında nə dərəcədə effektiv nəzərdən keçirir?**

- * Parlament komitələri DİM-lərin icrası ilə bağlı real məsələlər barədə rəyini almaq üçün ictimaiyyətlə təmasda olurmu?
- * Parlament komitələri kənar ekspertləri DİM-lərin icrası üzrə (o cümlədən, nələrin effektiv olduğuna və ya olmadığına dair) təqdimatlar verməyə dəvət edirmi?
- **Komitələr və ya oxşar qurumlar qanun layihələrinin DİM nöqtəyi-nəzərindən “təsirinin qiymətləndirməsi”ni¹³ nə dərəcədə həyata keçirə bilər?**
 - * Təklif olunan qanunların gender təsirinin qiymətləndirilməsinin həyata keçirilməsi üçün hər hansı prosedur mövcuddurmu?
 - * Təklif olunan qanunların insan hüquqlarına təsirinin qiymətləndirilməsi və onların ratifikasiya olunmuş insan hüquqları konvensiyalarına və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının insan hüquqları mexanizmlərində qeyd olunan müvafiq tövsiyələrə uyğunluğunun təmin olunması üçün hər hansı prosedur mövcuddurmu?
- **Parlamentə göstərilən dəstək nə dərəcədə effektivdir?**
 - * Mövcud kadr potensialı səviyyəsi parlamentariləri və komitələri onlara lazım olan qanunvericilik tədqiqatı, DİM-lərin təsirinin təhlili və digər dəstəklə təmin edirmi?
 - * Parlamentin qanunvericilik aktlarının qəbulu zamanı DİM-ləri daha səmərəli şəkildə nəzərə ala bilinməsi üçün hansı alətlərə və məlumatlara ehtiyacı var?

¹³ Sosial-iqtisadi təsir qiymətləndirmə aləti parlamentə təklif olunan qanunun sosial, mədəni, gender, ekoloji, insan hüquqları, yoxsulluq və iqtisadi cəhətdən təsirini qiymətləndirmək imkanı yaratmaq üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bu qiymətləndirmə adətən parlamentin katibliyinin əməkdaşları tərəfindən həyata keçirilir və daha sonra məlumat sənədi kimi baxılması üçün parlamentarilərlə paylaşılır.

Sual 5: DİM-lərin maliyyələşdirilməsi

Parlament dövlət vəsaitlərinin düzgün və səmərəli istifadəsini təmin etmək üçün milli büdcələri qəbul edir və xərclərə nəzarət edir. Bu rolunu çərçivəsində, parlament hökumətin diqqətini DİM-lərin icrasına dəstək verən və yoxsullara yönəldilən, gender amilini nəzərə alan və insan hüquqlarına əsaslanan büdcələrin müəyyən olunmasına yönəltmək üçün öz qanunverəçilik və nəzarət səlahiyyətlərindən istifadə edə bilər.

“A” bölməsi: Baza səviyyənizin müəyyən edilməsi

- **Ən son büdcə təklifi DİM-lərin necə nəzərə alındığını təsvir edirmi? Parlament hökumətin bunu etməsini tələb edirmi?**
- **Büdcə DİM-lərin həyata keçirilməsi üçün xüsusi vəsait ayırır mı? Ayırırsa, büdcənin neçə faizi ayrılır və hansı məqsəd üçün?**
- **Ölkə DİM-lərə dəstək üçün beynəlxalq inkişaf vəsaitləri alır mı və ya təmin edirmi?**
- **Büdcə və maliyyə komitələrinin səlahiyyət dairəsi onlardan nəzarət fəaliyyətlərinin bir hissəsi kimi DİM-lərin icrasını nəzərdən keçirməyi tələb edirmi?**
- **Parlamentin katibliyində təklif olunan və faktiki büdcə xərclərinin DİM-lər nəzərə alınmaqla qiymətləndirilməsində parlament komitələrinə dəstək vermək imkanına malik büdcə idarəsi və ya vahidi varmı?**

Son 12 ayda:

- * Ölkənin ali audit qurumu və ya buna bənzər orqanı parlamentə DİM-lərə dair neçə hesabat təqdim edib?
- * Müvafiq komitənin neçə hesabatında DİM-lərlə bağlı vəsaitlərin ayrılması və ya xərclərə dair konkret istinad öz əksini tapıb?

“B” bölməsi: səylərinizin effektivliyinin təhlili

- **Parlament büdcənin müzakirəsi və qəbulu zamanı DİM-ləri nə dərəcədə nəzərə alır?**
- * Parlament büdcəyə onun nəticələri nəzərə alınmaqla bilavasitə düzəlişlər etmək və ya bu barədə hökumətə

düzəlişlər təklif etməklə bağlı səmərəli səlahiyyətlərə malikdirmi?

- **Parlament büdcə xərclərini nə dərəcədə səmərəli təhlil edə və onların DİM-lərin icrasını nə qədər təşviq etdiyini qiymətləndirə bilir?**
 - * DİM-lər üçün kifayət qədər büdcə dəstəyi olmadıqda, parlament və ya onun komitələri vəziyyəti düzəltmək üçün tədbirlər görməyə və ya tədbir görülməsini hökumətdən tələb etməyə səlahiyyətli dirmi?
- **Parlament DİM-lərə dəstək olaraq ayrılan beynəlxalq inkişaf vəsaitlərinə nəzarətdə nə dərəcədə səmərəli iştirak edir?**
 - * Həm dövlət, həm də özəl mənbələrdən (QHT-lər, fondlar və sair) daxil olan xarici yardımların milli büdcədə düzgün uçotu aparılırmı? Bu vəsaitlərə nəzarət necə həyata keçirilir?
 - * İnkişaf üzrə milli əməkdaşlıq planı mövcuddurmu (adətən «yardım siyasəti» də adlanır)? Hökumət planın icrasına dair parlamentə hesabat verirmi?
 - * Beynəlxalq miqyaslı kreditlərin və ya inkişaf üzrə beynəlxalq tərəfdaşlarla bağlanan sazişlərin parlament tərəfindən təsdiqlənməsi və ya onların palatada tabulyasiyası tələb olunurmu?
- **Büdcə idarəsi və ya parlament katibliyi büdcənin gender amilləri nəzərdə alınmaqla təftişi və yaxud büdcənin insan hüquqları baxımından təhlilinin aparılması imkanına malikdirmi?**
 - * Əgər deyilsə, belə təftişlərin və təhlillərin aparılmasını təmin etmək üçün hansı əlavə dəstəyə etiyac var?
 - * Həmin təftişlərin və təhlillərin aparılması üçün parlamentin əməkdaşlıq edə biləcəyi hər hansı vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları varmı?

Sual 6: DİM-lərin həyata keçirilməsinin monitorinqi

DİM-lərin həm milli, həm də qlobal səviyyədə diqqətlə izlənilməsinə ehtiyac vardır. Ölkələr üzrə icranın gedişatının izlənməsi üçün qlobal səviyyədə müntəzəm hesabatlar təqdim olunacaq. Milli səviyyədə, monitorinq DİM çərçivəsinə uyğunlaşdırılmış milli siyasətlərin və proqramların icrası üzrə hesabatlılıqla əlaqələndiriləcək. DİM-lərə münasibətdə insan hüquqlarına əsaslanan yanaşmanın qəbulu keyfiyyət nəticələri və paylanma məsələlərinə daha böyük diqqət yetirilməsinə gətirib çıxarmışdır. Bu səbəbdən, həmin yeni tədbirlərlə əlaqəli monitorinq çətinlikləri prioritet məsələ kimi həll edilməlidir. Məlumatların toplanması və təhlili böyük əhəmiyyət kəsb edəcəkdir. Bunun üçün məlumatların toplanması və onların cins, yaş, azlıq qrupları və sağlamlıq vəziyyəti daxil olmaqla müxtəlif parametrlər üzrə fərdiləşdirilməsi üçün güclü milli potensial tələb olunur.

“A” bölməsi: Baza səviyyənizin müəyyən edilməsi

- **Ölkə DİM-lərin icrası üzrə gedişat barədə milli hesabat hazırlayıbmı?**
- **Ölkə Yüksək Səviyyəli Siyasi Forumun nəzərdən keçirmə mexanizmlərində iştirak edibmi və DİM-lərin həyata keçirilməsinə dair əlavə tədbirlər barədə beynəlxalq tövsiyələr alıbmı?**

Son 12 ayda:

- * DİM-lərə neçə komitə dinləməsi həsr edilib?
- * Parlament tərəfindən verilən neçə sorğuda DİM-lərə konkret istinad yer alıb?
- * DİM-lərlə bağlı neçə araşdırma həyata keçirilib?

“B” bölməsi: səylərinizin effektivliyinin təhlili

- **Parlament icranın gedişatı barədə hesabatları və ya DİM-lərin icrasına dair hökumət tərəfindən hazırlanmış digər müvafiq sənədləri və/ya milli dayanıqlı inkişaf planlarını nə dərəcədə nəzərdən keçirir, müzakirə edir və onlarla bağlı tədbirlər görür?**
 - * Parlament icranın gedişatına dair hesabatların hazırlanmasında iştirak edibmi?
 - * Bu hesabatlar daha ətraflı müzakirə üçün parlament komitəsinə göndərilirmi?
 - * Dayanıqlı inkişaf və/ya DİM-lə əlaqəli məsələlərə dair parlament tövsiyələri hökumət siyasətlərinin hazırlanması proseslərində nə dərəcədə nəzərə alınır?
- **Parlament beynəlxalq qurumların, konkret olaraq Yüksək Səviyyəli Siyasi Forumun DİM-lərin icrasına dair tövsiyələrinin yerinə yetirilməsinə nəzarəti nə dərəcədə təmin etmək iqtidarındadır?¹⁴**

¹⁴ Hökumətlərdən DİM-lərin həyata keçirilməsinə ümumi nəzarət üzrə məsul olan BMT-nin İqtisadi və Sosial Şurasının Yüksək Səviyyəli Siyasi Forumuna müntəzəm olaraq hesabat təqdim etmələri tələb olunacaq. Baxın: <https://sustainabledevelopment.un.org/hlpf>

- * Beynəlxalq monitoring mexanizmləri üçün hazırlanmış hesabatlar parlamentin plenar sessiyalarında baxışa çıxarılır və müzakirə edilmir?
- * Bu hesabatlar daha ətraflı nəzərdən keçirilmək üçün parlament komitəsinə göndərilirmi (məs. xarici işlər və ya müvafiq sektor komitəsi)?
- * Beynəlxalq qurumlar hökumətə DİM-lərin icrası ilə bağlı tövsiyələr verərkən, onlar parlamentdə baxılması, müzakirə olunması və tədbir görülməsi üçün masa üzərinə qoyulurmu?
- **Parlament DİM-lərin icrasına dair məsələlərin araşdırılmasına nə dərəcədə təşəbbüs göstərə və onu həyata keçirə bilər?**
 - * Araşdırmalara başlamaq səlahiyyətindən hökumət tərəfindən DİM-lərlə əlaqəli proqram və siyasətlərin icrası ilə bağlı məsələlərin öyrənilməsi üçün faktiki istifadə edilmir?
 - * Parlament araşdırmaları zamanı ictimaiyyət və kənar ekspertlərlə onların DİM-lərin icrasının real məsələləri ilə bağlı rəylərindən yararlanmaq məqsədilə açıq müzakirə aparılırmı?
 - * Bu cür araşdırmalar yekunlaşanda rəsmi hesabatlar hazırlanırmı? Hazırlanırsa, bu hesabatların ictimailəşdirilməsi tələbi varmı? Hesabatlar reallıqda ictimailəşdirilirmi (məs. parlamentin kitabxanasında və ya saytında)?
 - * Parlament bu araşdırmaların tövsiyələrinin nəzərə alınması üçün hökumətə və ya DİM-lər üzrə koordinasiya mərkəzlərinə nə dərəcədə effektiv təzyiq göstərə bilər?
- **Hökumətin inkişafə bağlı xarici yardımın “donoru” və ya “resipienti” kimi inkişaf siyasətinin parlament tərəfindən monitorinqi nə dərəcədə effektivdir?**
 - * İnkişafə bağlı xarici yardımların məsarifi və ya qəbulu üzrə illik hesabatlar plenar sessiya və ya komitədə baxılması üçün parlamentə təqdim olunurmu?
- **Hökumətin inkişaf üzrə beynəlxalq tərəfdaşlarla (yəni, ikitərəfli donorlar, regional qurumlar və çoxtərəfli təşkilatlar) qarşılıqlı fəaliyyətinin parlament tərəfindən monitorinqi nə dərəcədə effektivdir?**
 - * Hökumətin inkişaf üzrə beynəlxalq tərəfdaşların dəstəklədiyi proqramlar, layihələr və fəaliyyətlər barədə məlumatları parlamentdə müzakirəyə çıxarması tələb olunurmu?
 - * İnkişaf üzrə beynəlxalq tərəfdaşlar parlamenti və ya onun komitələrini DİM-lərlə əlaqəli məsələlər barədə məlumatlandırmağa dəvət olunurmu?

Sual 7: İctimaiyyətlə əməkdaşlıq

DİM-lərin insan-yönümlü olması o deməkdir ki, cəmiyyətin bütün təbəqələrindən olan insanlar onlara təsir edən hüquqi və siyasi proseslər barədə fikir bildirmək imkanına malik olsun. Onun digər anlamı isə budur ki, insanlar həm hökumətdə, həm də parlamentdə qərarverici şəxslərdən korrektə edici tədbirlərin görülməsini tələb etmək imkanına malik olmalıdır. İnformasiya texnologiyalarının geniş inkişafı insanların inkişafın planlaşdırılması, maliyyələşdirilməsi, icrası və monitorinqi proseslərində iştirakının yeni yollarının meydana çıxmasına gətirib çıxarmışdır. Eyni zamanda, parlament proseslərinə vətəndaşların töhfələrinin daxil edilməsi ilə bağlı ənənəvi metodların gücləndirilməsi üçün hələ də kifayət qədər imkanlar qalmaqdadır. İctimaiyyətin DİM-lərlə bağlı prioritetlərinin müəyyən olunması və yerlərdə DİM-lərin icrasının qiymətləndirilməsi üçün parlamentin ictimaiyyətlə aktiv qarşılıqlı fəaliyyəti mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

“A” bölməsi: Baza səviyyənizin müəyyən edilməsi

- **DİM-lərlə bağlı ölkə miqyaslı ictimai kampaniya mövcuddurmu? Parlament bu kampaniyada iştirak edirmi?**
- **Parlament DİM-lər üzrə müntəzəm ictimai məsləhətləşmələr keçirirmi? O, DİM-lərlə bağlı ictimaiyyətlə əməkdaşlıq etmək üçün açıq onlayn platformaya malikdirmi?**

Son 12 ayda:

- * Parlamentdə və ya onun tərəfindən DİM-lər üzrə neçə ictimai tədbir təşkil olunub?
- * Neçə təbliğat səfəri və seçicilərlə görüş zamanı DİM-lərə diqqət yetirilib?

“B” bölməsi: söylərinizin effektivliyinin təhlili

- **Parlament DİM-lərin icrasına dəstəklə bağlı fəaliyyəti barədə ictimaiyyəti nə dərəcədə effektiv məlumatlandırır?**
- * Parlament DİM məsələləri barədə ictimaiyyətlə əlaqələrin qurulması söylərini özündə əks etdirən kommunikasiya strategiyasına malikdirmi?

- * Parlamentin internet saytı DİM-lərlə bağlı qanunvericiliyin asanlıqla tapılmasına imkan verən dizayna malikdirmi?
- * Parlament özünün DİM-lərlə əlaqəli fəaliyyəti barədə məlumat vermək üçün sosial mediadan istifadə edirmi?
- **Parlament DİM-ləri və ya inkişaf məsələlərini müzakirə etmək üçün vətəndaşlarla, vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları ilə və elm ictimaiyyəti ilə nə dərəcədə görüşür?**
 - * Parlamentarilərin DİM məsələlərini müzakirə etmək üçün ictimaiyyətlə görüşmək istədiyi təqdirdə, parlamentin katibliyi bunun həyata keçirilməsini təmin etmək üçün hansı dəstəyi göstərməlidir?
 - * Bu yanaşma parlament üzrə sistemləşdirilə bilərmi? Bilərsə, necə?
 - * Gənc nəsillərlə əlaqələrin qurulması üçün konkret səylər göstərilirmi?
- **Parlament komitələri DİM-lərin icrasına, habelə DİM-lərlə bağlı proqramların regionlara və icmalara təsirinə nəzarət məqsədilə sahə üzrə səfərlərini nə dərəcədə həyata keçirir?**
 - * Parlament komitələri sahə səfərlərini həyata keçirmək üçün kifayət qədər səlahiyyətlərə və/ya resurslara malikdirmi?
 - * Parlament komitələri sahə səfərlərini həyata keçirərlərsə/keçirdikləri zaman, əhalinin həssas yaxud az müdafiə olunan qrupları (məs. qadınlar, gənclər və ya yoxsullar) ilə görüşmək üçün xüsusi səylər göstərilirmi?

Sual 8: DİM-lərin əhalinin ən az müdafiə olunan təbəqəsinin maraqlarına xidmət etməsinin təmin olunması

2030-cu il Gündəliyində “heç kimin geridə buraxılmayacağı” xüsusi vurğulanır. 5-ci Məqsədin hədəfini gender bərabərsizliyi ilə mübarizə təşkil edir və 10-cu Məqsəd hökumətləri daha geniş anlamda bərabərsizliyi azaltmağa çağırır. 2030-cu il Gündəliyində açıq şəkildə bildirilir ki, bu məqsədlərə nail olmaq üçün ölkələr gender bərabərsizliyi ilə bilavasitə mübarizə aparmalı, həssas və az müdafiə olunan qrupların prosesə cəlb olunması üçün bütün səyləri göstərməlidir. Bunun üçün coğrafi ərazi (məs. bəzi kənd icmalarının xidmətlərə çıxışı daha az ola bilər), demoqrafik göstəricilər (məs. gənclərin ədliyyə sistemlərinə çıxışına dəstək vermək üçün xüsusi səylərin göstərilməsinə ehtiyac ola bilər), və ya digər əhali indikatorlarından asılı olaraq fərdi yanaşma tələb olunacaq. Parlament az müdafiə olunan qrupların ehtiyaclarının nəzərə alınması üçün öz səlahiyyətlərindən fəal şəkildə istifadə edə bilər.

“A” bölməsi: Baza səviyyənizin müəyyən edilməsi

- **Sizin ölkənizdə həssas və az müdafiə olunan qruplar aşkar müəyyən olunubmu?**
 - * Əgər belədirsə, ölkənizdə neçə həssas/az müdafiə olunan qrup var? Onlar ümumi əhalinin hansı hissəsini təşkil edir? Onların müəyyən olunması üçün hansı meyarlardan istifadə edilib?
- **Milli hədəflər və göstəricilər kifayət qədər təmsil olunmayan, həssas və az müdafiə olunan qrupları nəzərə alırmı?**
 - * Parlamentin DİM-lərin bu qruplara təsiri barədə fərdi məlumatlara çıxışı varmı?
- **Bu qruplar parlamentdə necə təmsil olunur (məs. qadınlar, gənclər, yerli xalqlar, əlilliyi olan şəxslər, etnik və ya mədəni azlıqlar)?**
- **DİM-lərin icrası üzrə milli prioritetlərin müəyyən olunması zamanı həssas və az müdafiə olunan qrupların hüquq, siyasət və proqramlarla bağlı xüsusi ehtiyaclarının hər hansı təhlili aparılıbmı?**
- **Parlamentlər kifayət qədər təmsil olunmayan və həssas qrupların DİM-lərlə əlaqəli məsələlər üzrə məsləhətləşmələrə daxil edilməsi üçün xüsusi səylər göstərirmi (məs. parlament komitələri vasitəsilə və ya sahə üzrə səfərləri zamanı)?**

Son 12 ayda:

- * Neçə parlament müzakirəsi az müdafiə olunan və həssas qrupların hüquq və ehtiyaclarına həsr olunub?
- * Az müdafiə olunan və həssas qrupların nümayəndələri ilə birgə neçə dinləmə keçirilib?

“B” bölməsi: səylərinizin effektivliyinin təhlili

- **Parlament DİM-lərin icrası zamanı “heç kəsə geridə buraxılmaması”nı təmin etmək üçün hansı addımları atıb?**
 - * Parlamentarilər əhalinin qalan hissəsi ilə müqayisədə az müdafiə olunan qrupların iqtisadi və sosial vəziyyəti barədə, ölkədəki az müdafiə olunan qrupların əsas iddia və tələbləri barədə və az müdafiə olunan qrupların hüquqlarının tam həyata keçirilməsinə maneə yaradan əsas problemlər barədə (məs. siyasi, iqtisadi, mədəni) məlumatlara nə dərəcədə çıxışa malikdir?
 - * Parlamentarilər qanunvericiliyin hazırlanması, büdcə qəbulu və DİM-lərin icrasının təhlili zamanı bu məlumatlardan nə dərəcədə istifadə edir?
- **Parlamentdə müxtəlifliyin təşviqi məqsədi ilə parlament tərəfindən hər hansı strategiyalar tətbiq edilibmi? Hansı parlament mexanizmləri¹⁵ müxtəlifliyin təşviqində uğurlu nəticə verib və nə üçün? Hansı amillər cəmiyyətin müxtəlif təbəqələrindən olan insanları parlamentdə işləməyə ruhlandırır və ya bunu etməkdən çəkindirir?**
 - * Parlament öz üzvləri arasında kifayət qədər təmsil olunmayan və ya həssas qrupların təmsil olunma səviyyəsinin, o cümlədən belə qruplardan olmaqla yanaşı parlamentdə məsul vəzifə tutan və ya qərarverici postlarda olan şəxslərin sayının monitorinqini aparırmı?
- **Kifayət qədər təmsil olunmayan və ya həssas qrupların səslərinin və baxışlarının DİM məsələləri ilə bağlı parlament proseslərinə daxil edilməsi (məs. parlament üzvü olmayanların parlament komitələrinə təyinatı, həssas qrupların nümayəndələrinin komitə müşavirləri kimi cəlb olunmaları) üçün hansı digər yanaşmalar həyata keçirilə bilər?**

¹⁵ Məsələn, parlamentdaxili qaydalar və prosedurlar, siyasi partiyaların qaydaları, az müdafiə olunan qrupların hüquqlarına həsr olunmuş xüsusi parlament komitələri, parlamentarilər üçün təlim sessiyaları və/ya spesifik marjinal qrupların hüquqları.

Resurslar

DİM-lərin başa düşülməsi

- A/RES/70/1. Dünyamızın transformasiyası: 2030-cu ilədək dayanıqlı inkişaf sahəsində Gündəlik. http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E
- A/RES/69/313. İnkişafın Maliyyələşdirilməsi üzrə Üçüncü Beynəlxalq Konfransın Əddis-Əbəba Fəaliyyət Gündəliyi.
- http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/69/313&Lang=E
- Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnkişaf Qrupu (2015). 2030-cu ilədək Dayanıqlı İnkişaf Gündəliyinin prioritetləşdirilməsi: BMT-nin ölkə qrupları üçün aralıq istinad kitabçası. <http://www.undp.org/content/dam/undp/library/MDG/Post2015-SDG/UNDP-SDG-UNDG-Reference-Guide-UNCTs-2015.pdf>
- Dayanıqlı İnkişaf Həlləri Şəbəkəsi (2015). Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri üzrə fəaliyyətə başlanması, Maraqlı tərəflər üçün təlimat kitabçası. <http://unsdsn.org/wp-content/uploads/2015/12/151211-getting-started-guide-FINAL-PDF-.pdf>

Parlamentlər və DİM-lər

- Hanoy Bəyannaməsi. Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri: Sözlərin fəaliyyətə çevrilməsi. Parlamentlərarası İttifaqın 132-ci Assambleyası tərəfindən qəbul edilmişdir, Hanoy, 1 aprel 2015-ci il. <http://www.ipu.org/conf-e/132/rpt-gendebate.htm>
- Demokratiyadan sülh və dayanıqlı inkişaf naminə istifadə edilməsi: İnsanların istədiyi dünyanın qurulması. Bəyannamə Parlament Spikerlərinin Dördüncü Ümumdünya Konfransında qəbul olunub, Nyu York, 2 sentyabr 2015-ci il. <http://www.ipu.org/splz-e/speakers15/declaration.pdf>

DİM-lərlə bağlı faydalı internet saytları

- BMT-nin dayanıqlı inkişaf barədə məlumat portalı. <https://sustainabledevelopment.un.org/frameworks>
- Dayanıqlı inkişaf məqsədləri üzrə Yüksək Səviyyəli Siyasi Forum. <https://sustainabledevelopment.un.org/hlpf>
- Dayanıqlı inkişaf məqsədləri üzrə açıq işçi qrup. <https://sustainabledevelopment.un.org/owg.html>

- BMT-nin qlobal DİM-lər barədə qısa məlumatları.
<https://www.unglobalcompact.org/library/1401>
- WorldWeWant.
<https://www.worldwewant2030.org/>

Faydalı parlament və DİM saytları

- Parlamentlərarası İttifaq.
www.ipu.org
- Agora parlament portalı, DİM-lər haqqında səhifələr.
<http://www.agora-parl.org/resources/aoe/sustainable-development-goals-sdgs-post-2015-agenda>

Minnətdarlıqlar

Parlamentlərarası İttifaq bu alətin orijinal mətninin hazırlanmasına görə sədr Rodrigezə təşəkkürünü bildirir. Mətnə həmçinin bir çox ölkə və regionlardan olan parlament və parlamentarilərin şərhlərindən, təkliflərindən və töhfələrindən faydalanılmışdır. Parlamentlərarası İttifaq bununla bağlı onlara da minnətdarlıq edir. Verdiyi rəylərə, habelə bu alətin müxtəlif layihələrinin ölkə səviyyəsində sınaqdan keçirilməsində göstərdiyi dəstəyə görə BMTİP-ə xüsusi minnətdarlığımızı bildiririk.

Parlamentlərarası İttifaq bu nəşrin hazırlanmasında maliyyə dəstəyinə görə Çinin Milli Xalq Konqresinə minnətdarlığını ifadə edir.

Inter-Parliamentary Union

For democracy. For everyone.

+41 22 919 41 50

+41 22 919 41 60

postbox@ipu.org

Chemin du Pommier 5
CH-1218 Le Grand-Saconnex
Geneva
www.ipu.org